

ЩЕРБИНА О. В.,
кандидат юридичних наук,
радник з правових питань
(Адвокатське об'єднання «Саєнко
Харенко»)

УДК 346.22+346.542
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.5.14>

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ЗАСОБУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

Досліджується історія формування законодавства щодо державної підтримки підприємництва і малого та середнього підприємництва, що охоплює як закони України, так і з підзаконні нормативно-правові акти – Укази Президента України, видані свого часу в межах його повноважень, визначених на той час законодавством України, та постанови Кабінету Міністрів України.

Підкреслюється, що у підприємництві мова має про співвідношення (поєднання, узгодження) публічних та приватних інтересів, оптимальність якого може бути різною (з превалюванням одних чи інших інтересів) залежно від конкретної ситуації в економіці загалом, у певній її галузі чи сфері з урахуванням законних інтересів суб'єктів підприємництва. Проте, навіть у разі якщо окремі напрями та форми державної підтримки підприємництва стосуються суб'єктів підприємницької діяльності, очевидним, на думку авторки, є існування в такій підтримці публічного інтересу як однієї з цілей, якої прагне досягти Україна як соціальна держава.

Виділено етапи становлення та розвитку законодавства України щодо державної підтримки підприємництва, кожен з яких характеризується посиленням уваги Української держави до малого і середнього підприємництва. Зазначається, що сьогодні місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування також розробляються та реалізуються регіональні та місцеві програми розвитку малого і середнього підприємництва.

Запропоновано в подальшому в законодавстві розмежувати поняття «державна підтримка суб'єктів підприємництва» і «державна підтримка (сприяння) розвитку підприємництва». Очевидно, що державна підтримка розвитку підприємництва головним чином спрямована на реалізацію публічних інтересів, тоді як здійсненню (забезпеченню) приватних інтересів суб'єктів підприємництва сприяє державна підтримка саме цих суб'єктів.

Ключові слова: підприємництво, державна підтримка розвитку підприємництва; державна підтримка суб'єктів підприємництва; публічний інтерес.

Shcherbyna O. V. Establishment and development of Ukrainian legislation regarding state support of entrepreneurship as a means of implementation of public interests

The article examines the history of the formation of legislation on state support for entrepreneurship and small entrepreneurship, in particular, which began with the adoption of the Law of Ukraine "On Entrepreneurship". Today, this legislation consists of laws of Ukraine, as well as subordinate legal acts - Decrees of the President of Ukraine, issued at the time within the limits of his powers, determined at that time by the legislation of Ukraine, and resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine.

It is emphasized that in entrepreneurship there is not just a symbiosis of private and public interests, but their interconnection, interconnection and interdependence. Therefore, in the opinion of the author, it may not be about any separate (private or public) interest and, even, not about the balance of public and private interests, but about their ratio (combination, coordination), the optimality of which can be different (with the predominance of some or other interests) depending on the specific situation in the economy in general, in a certain industry or sphere, taking into account the legitimate interests of business entities.

However, even if certain directions and forms of state support for entrepreneurship concern subjects of entrepreneurial activity, it is obvious, in the author's opinion, that such support of the public interest exists as one of the goals that Ukraine as a welfare state seeks to achieve, each of which is characterized by increased attention of the Ukrainian state to small and medium-sized enterprises. It is noted that today regional and local programs for the development of small and medium-sized enterprises are also developed and implemented by local state authorities and local self-government bodies.

Since it is rather difficult to understand from the content of normative legal acts of a general nature which norms are aimed at state support of entrepreneurship as an economic activity aimed at making a profit, and which are aimed at state support of business subjects - legal entities and individual entrepreneurs, it is proposed to further distinguish between the concepts of "state support of business entities" and "state support (facilitation) of entrepreneurship development" in the legislation. It is obvious that state support for the development of entrepreneurship is mainly aimed at the realization of public interests, while the realization (provision) of private interests of business entities is facilitated by state support of these entities.

Key words: *entrepreneurship, state support for the development of entrepreneurship; state support of business entities, public interest.*

Вступ. На сьогодні в Україні діє близько 18 тис. суб'єктів середнього підприємництва, понад 1, 93 млн. суб'єктів малого підприємництва, з яких понад 1,88 млн. – суб'єкти мікропідприємництва, та більше 1,42 млн фізичних осіб підприємців, діяльність яких потребує постійної уваги і підтримки з боку держави [1]. Така підтримка завжди здійснювалася Українською державою, проте особливої актуальності для бізнесу вона набула у зв'язку з пандемією COVID-19 та повномасштабним вторгненням російської федерації на територію нашої держави, внаслідок чого сотні і тисячі суб'єктів підприємництва змушені були змінювати умови своєї діяльності.

Зазначимо, що вже з перших кроків правового регулювання підприємницької діяльності в Україні була закладена нормативно-правова основа здійснення державної підтримки підприємництва, яка постійно удосконалюється залежно від умов здійснення підприємництва та викликів, що стоять перед бізнесом. Цілком очевидно, що після перемоги України у війні з російськими окупантами і поверненням до мирного життя відновлення зруйнованої війною економіки нашої країни, можлива зміна орієнтирів і пріоритетів розвитку її галузей потребуватимуть створення відповідних механізмів, напрямів і засобів державної підтримки підприємництва, адекватних новим умовам повоєнного господарювання.

Аналіз наукових джерел. Законодавство України щодо державної підтримки підприємництва було предметом спеціальних досліджень в юридичній науці [2; 3; 4], проте вони, як правило, ґрунтуються на законодавстві минулих років і не враховують сучасного стану підприємництва, зумовленого як змінами в законодавстві, так і повномасштабним вторгненням військ російської федерації на територію України і запровадженням у зв'язку з цим воєнного стану. На цьому фоні заслуговують на увагу дослідження діяльності суб'єктів господарювання в умовах пандемії COVID-19 [5].

Набагато більше уваги приділялося економічним аспектам державної підтримки бізнесу [6; 7; 8], що, втім, жодним чином не знімає потреби в дослідженні юридичних аспектів, особливо з погляду забезпечення реалізації публічних інтересів у підприємстві.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні історії становлення та розвитку законодавства, покликаного визначити основні напрями та форми здійснення державної підтримки суб'єктів підприємництва, а також розвитку підприємництва в контексті реалізації публічних інтересів.

Результати дослідження. Так, ст. 14 Закону України від 7 лютого 1991 р. № 698-ХІІ «Про підприємництво» встановлювала, що з метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва держава: на умовах і в порядку, передбачених чинним законодавством, надає земельні ділянки, передає підприємцю державне майно (виробничі та нежилі приміщення, законсервовані й недобудовані об'єкти та споруди, невикористовуване устаткування), необхідні для здійснення підприємницької діяльності; сприяє організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування підприємств, підготовці і перепідготовці кадрів; здійснює первісне облаштування неосвоєних територій об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури з продажем або передачею їх у кредит підприємцям; стимулює за допомогою економічних важелів (цільових субсидій, податкових пільг тощо) модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння нових видів продукції та послуг; надає підприємцям цільові кредити; подає підприємцям інші види допомоги.

На реалізацію цих норм Закону України «Про підприємництво» було спрямовано прийняття Кабінетом Міністрів України постанови від 17 березня 1993 р. № 201 «Про Програму державної підтримки підприємництва в Україні», якою було затверджено Програму державної підтримки підприємництва в Україні та Комплексний план реалізації Програми державної підтримки підприємництва в Україні на 1993 рік, що передбачав переважно розроблення проектів актів законодавства. Основною метою Програми, як зазначалося в її преамбулі, була реалізація державної політики, спрямованої на захист і підтримку підприємництва, передусім у приватному секторі економіки, створення правових і організаційно-економічних умов для його розвитку та формування механізму державного регулювання і координації підприємницької діяльності.

З метою забезпечення реалізації державної політики щодо підтримки малих підприємств і підприємництва Кабінет Міністрів України постановою від 28 грудня 1991 р. № 381 створив при Державному комітеті України по сприянню малим підприємствам і підприємництву Український національний фонд підтримки підприємництва і розвитку конкуренції, який згодом (постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 1995 р. № 687 «Про Український фонд підтримки підприємництва») було перетворено в Український фонд підтримки підприємництва

Особливу увагу держава приділяла малому підприємству. Постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1996 р. № 404 «Про Концепцію державної політики розвитку малого підприємництва», було затверджено зазначену Концепцію, яка встановлювала, що державна політика розвитку малого підприємництва є частиною загальної соціальної та економічної політики України і визначає основні принципи, напрями і форми економічного та адміністративно-правового впливу, які передбачаються Урядом у сфері малого підприємництва з урахуванням державних інтересів та пріоритетів.

Значною мірою державній підтримці малого підприємництва сприяло прийняття Указу Президента України від 12 травня 1998 р. № 456/98 «Про державну підтримку малого підприємництва», яким підтримка малого підприємництва була визнана одним з найважливіших завдань державної політики. Серед іншого зазначений Указ визначав такі напрями державної політики: формування інфраструктури підтримки і розвитку малого підприємництва; створення сприятливих умов для використання суб'єктами малого підприємництва державних фінансових, матеріально-технічних та інформаційних ресурсів, а також науково-технічних розробок і технологій; запровадження спрощеної системи

оподаткування, обліку та звітності; удосконалення підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого підприємництва; фінансова підтримка інноваційних проектів.

В подальшому основні ідеї, закладені в цьому Указі, були розширені і поглиблені в Законі України від 19 жовтня 2000 р. № 2063-III «Про державну підтримку малого підприємництва», що визначав правові засади державної підтримки суб'єктів малого підприємництва незалежно від форми власності з метою якнайшвидшого виходу з економічної кризи та створення умов для розширення впровадження ринкових умов в Україні. Виходячи з мети державної підтримки малого підприємництва, визначеної в ст. 4 цього Закону (створення умов для позитивних структурних змін в економіці; сприяння формуванню і розвитку малого підприємництва як провідної сили в подоланні негативних процесів в економіці та забезпечення сталого позитивного розвитку суспільства; підтримка вітчизняних виробників; формування умов для забезпечення зайнятості населення України, запобігання безробіттю, створення нових робочих місць), неважко помітити, що як і в Програмі державної підтримки підприємництва в Україні, в Законі превалюють публічні інтереси, реалізувати які передбачалося, серед іншого, і частковим задоволенням приватних інтересів суб'єктів малого підприємництва.

З втратою чинності Законом України «Про підприємство» положення щодо державної підтримки підприємництва та сприяння розвитку малого підприємництва знайшли своє закріплення в ст. 48 прийнятого 16 січня 2003 р. Господарського кодексу України (далі – ГК України).

На виконання положення ч. 1 ст. 7 Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва» Верховна Рада України Законом України від 21 грудня 2000 р. № 2157-III «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» затвердила зазначену Програму, в якій визначила мету і основні завдання Програми, основні напрями Програми, серед яких перше місце відводилося вдосконаленню нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності, та вирішила інші актуальні питання сприяння розвитку малого підприємництва.

Сьогодні місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування розробляються та реалізуються регіональні та місцеві програми розвитку малого і середнього підприємництва (див., наприклад, Програму розвитку малого і середнього підприємництва на 2023-2024 роки, затверджену рішенням Тернопільської міської ради №8/п21/23 від 19 грудня 2022 р. [9], Програму розвитку малого і середнього підприємництва Хмельницької області на 2021-2023 роки, затверджену Рішенням обласної ради від 8 квітня 2021 року № 37-4/2021 [10]).

Однак, як засвідчив стан національної економіки, державної підтримки та подальшого розвитку потребував не тільки малий, але і середній бізнес.

Прийнятий Верховною Радою України Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22 березня 2012 р. № 4618-VI став тим нормативно-правовим актом, що визначив правові та економічні засади державної політики у сфері підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва.

Цим Законом, зокрема, ст. 55 ГК України було доповнено нормами, що визначали критерії належності суб'єктів господарювання (як фізичних осіб-підприємців, так і юридичних осіб) до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва). Про значимість поділу суб'єктів підприємництва на зазначені категорії свідчить той факт, що ці норми майже без змін (лише з виключенням з їх тексту терміну «господарювання» або заміною його терміном «підприємство») були включені до ст. 3 проекту Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (реєстр. № 6013), яким передбачається визнання ГК України таким, що втратив чинність. І хоч з назви законопроекту не випливає, що його норми поширюються на фізичних-осіб-підприємців, проте в ст. 3 законопроекту місце їм все-таки знайшлося.

Особливістю Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» є спроба розмежувати поняття **державної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва і розвитку малого і середнього підприємництва**.

Таке розмежування дійсно повинно проводитися, виходячи з того, що відповідно до ст. 15 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» підтримки у вигляді фінансової, інформаційної, консультаційної підтримки, у тому числі підтримки у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримки у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу потребують суб'єкти підприємництва (фізичні особи-підприємці та юридичні особи), тоді як основними напрямками державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні згідно з ст. 4 зазначеного Закону є: 1) удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування; 2) запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва, що відповідають критеріям, встановленим у податковому законодавстві; 3) залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення постачання продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб; 4) забезпечення фінансової державної підтримки малих і середніх підприємств шляхом запровадження державних програм кредитування, надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо; 5) сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва; 6) гарантування прав суб'єктів малого і середнього підприємництва під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; 7) сприяння спрощенню дозвільних процедур та процедур здійснення державного нагляду (контролю), отримання документів дозвільного характеру для суб'єктів малого і середнього підприємництва та скороченню строку проведення таких процедур; 8) організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва; 9) впровадження механізмів сприяння та стимулювання до використання у виробництві суб'єктами малого і середнього підприємництва новітніх технологій, а також технологій, які забезпечують підвищення якості товарів (робіт, послуг).

Проте, зі змісту наведених положень чітко розмежування державної підтримки суб'єктів підприємництва і державної підтримки розвитку підприємництва не спостерігається.

Пандемія COVID-19, а особливо повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, що сталося 24 лютого 2022 р., внесли певні корективи до державної політики підтримки бізнесу. Важливе значення мало, передусім, прийняття Закону України від 17 березня 2020 р. № 533-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)», а також низка нормативно-правових актів та урядових програм, спрямованих на підтримку українського бізнесу в період дії воєнного стану.

Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738 «Деякі питання надання грантів бізнесу» було затверджено: Порядок надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу; Порядок надання грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства; Порядок надання грантів для створення або розвитку тепличного господарства; Порядок надання грантів на створення або розвитку власного бізнесу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей. Цією ж постановою були внесені зміни до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва.

Окремо слід відзначити зусилля держави, спрямовані на державну підтримку переміщення (релокації) бізнесу, що реалізується Міністерством економіки України відповідно до програми [11].

Крім нормативно-правових актів загального характеру, за роки незалежності була прийнята також низка нормативно-правових актів, покликаних врегулювати відносини щодо

державної підтримки окремих галузей економіки (наприклад, Закон України від 23 грудня 1997 р. № 774/97-ВР «Про державну підтримку суднобудівної промисловості України», Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV «Про державну підтримку сільського господарства» тощо) чи окремих суб'єктів (наприклад, Закон України від 21 вересня 2000 р. № 1991-III «Про державну підтримку підприємств, науково-дослідних інститутів і організацій, які розробляють та виготовляють боєприпаси, їх елементи та вироби спецхімії», постанова Кабінету Міністрів України від 10 січня 1993 р. № 8 «Про державну підтримку підприємств і організацій вугільної промисловості» тощо).

Загалом аналіз змісту нормативно-правових актів щодо державної підтримки підприємництва в Україні дозволяє виділити такі етапи в його становленні та розвитку:

1-й етап (1991–1996 р.р.) – закріплення на законодавчому рівні положення щодо державної підтримки підприємництва в Україні;

2-й етап (1996–2012 р.р.) – законодавче визнання державної політики розвитку малого підприємництва частиною загальної соціальної та економічної політики України, а підтримки малого підприємництва – одним з найважливіших завдань державної політики; затвердження Національної програми розвитку малого підприємництва в Україні;

3-й етап (2012 р. – по цей час) – законодавче розширення кола суб'єктів, яким надається державна підтримка, за рахунок суб'єктів середнього підприємництва та виокремлення з кола суб'єктів малого підприємництва суб'єктів мікропідприємництва; запровадження заходів, спрямованих на державну підтримку бізнесу, в умовах пандемії COVID-19 та російської військової агресії.

Кожен з цих етапів характеризується посиленням уваги Української держави до малого і середнього підприємництва, суб'єкти якого складають приблизно 99,9% до загального показника суб'єктів господарювання.

Прослідкувавши зміни в законодавстві щодо державної підтримки підприємництва, можна побачити, як окремі неконкретні, часом декларативні заяви щодо надання державної допомоги суб'єктам підприємництва, що були характерні для першого етапу становлення законодавства, і які так і не були реалізовані в практиці підприємництва, з часом були замінені сформованою державною політикою у сфері розвитку малого і середнього підприємництва з чітко визначеними цілями, принципами та напрямками зазначеної політики, інфраструктурою підтримки малого і середнього підприємництва та видами державної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва.

Висновки. Проведене дослідження основних положень законодавства України щодо державної підтримки підприємництва та його суб'єктів в контексті реалізації публічних інтересів дає підстави для певних висновків. Зокрема, прийняття Закону України «Про підприємництво» поклато початок формуванню законодавства, що регулювало відносини щодо державної підтримки підприємництва і малого підприємництва, зокрема. Це законодавство складалося як із законів України, так і з підзаконних нормативно-правових актів – Указів Президента України, виданих в межах його повноважень, визначених на той час законодавством України, та постанов Кабінету Міністрів України.

Зміст зазначених нормативно-правових актів свідчить про намагання держави різними законними способами і в різних формах підтримати суб'єктів підприємництва і сприяти розвитку останнього. Проте зі змісту нормативно-правових актів загального характеру досить складно зрозуміти, які норми спрямовані на державну підтримку підприємництва як господарської діяльності, що має на меті одержання прибутку, а які на державну підтримку суб'єктів підприємництва – юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Тим не менше, вважаємо за доцільне в подальшому в законодавстві розмежовувати поняття «державна підтримка (сприяння) розвитку підприємництва» і «державна підтримка суб'єктів підприємництва» так, як це намагався (щоправда, не зовсім вдало. – О.Щ.) здійснити законодавець в Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні».

На перший погляд може здатися, що відмінність між об'єктами, на які спрямована державна підтримка, дає змогу зрозуміти, в яких випадках йдеться про реалізацію приватних інтересів, а в яких – публічних. Очевидно, що державна підтримка розвитку підприємництва головним чином спрямована на реалізацію публічних інтересів, тоді як здійсненню (забезпеченню) приватних інтересів суб'єктів підприємництва сприяє державна підтримка саме цих суб'єктів.

Проте, насправді, у підприємстві спостерігаємо не просто симбіоз приватних і публічних інтересів, а їх взаємозв'язок, взаємопоєднання і взаємозалежність. Тому, на наш погляд, мова може йти не про якийсь окремий (приватний чи публічний) інтерес і, навіть, не про баланс публічних і приватних інтересів, а про їхнє співвідношення (поєднання, узгодження), оптимальність якого може бути різною (з превалюванням одних чи інших інтересів) залежно від конкретної ситуації в економіці загалом, у певній її галузі чи сфері з урахуванням законних інтересів суб'єктів підприємництва.

Однак, навіть у тих випадках, коли окремі напрями та форми державної підтримки підприємництва стосуються суб'єктів підприємницької діяльності, очевидним є існування в такій підтримці публічного інтересу як однієї з цілей, якої прагне досягти Україна як соціальна держава.

Порушені тут питання одного з аспектів забезпечення публічних інтересів у підприємстві не знімають потреби в подальшому дослідженні проблем співвідношення та узгодження публічних і приватних інтересів при здійсненні підприємницької діяльності, пошуку відповідних засобів та механізмів вирішення цього завдання.

Список використаних джерел:

1. Показники діяльності суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємства у 2010-2021 роках. URL: https://docs.yandex.ru/docs/view?url=ya-browser%3A%2F%2F4DT1uXEPRrJRXLUFoewruPuTka4Ma84FuDYBzSKh5blHnjIKcnmqStKbR7SeC3939VhslkscH0SLUyhlAN8IHMfZeVKfTxN13WL4XMdq0_XqWTVN9CqkO5aTTAxHbw9YELJndpP_b2E AZHq9VgJ6Q%3D%3D%3Fsign%3DTKIWb8BKSunGtx_dqAGjca5Z5TF2XYH6cecqmpM1Ti4%3D&name=pds_vsmm_2010-2021.xlsx&nosw=1 (дата звернення: 3.10.2023).
2. Труш І. В. Господарсько-правове забезпечення державної підтримки малого підприємства в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право». Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2005 19 с.
3. Лічак Д.В. Щодо співвідношення прямих і непрямих засобів державної підтримки суб'єктів господарювання. *Вісник господарського судочинства*. 2010 № 6 С. 135-141.
4. Зятіна Д.В. Державна підтримка суб'єктів господарювання в сучасних умовах: практика АМКУ та проблемні питання. *Правове життя сучасної України* : у 2 т. : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 травня 2019 р.). Одеса: ВД «Гельветика». 2019 Т. 2 С. 663–665.
5. Актуальні питання діяльності суб'єктів господарювання в умовах пандемії COVID-19 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 лютого 2021 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС. 2021 348 с.
6. Банера Н.П. Необхідність державної підтримки малого підприємства в кризових умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2015 Випуск 3 С. 14-17.
7. Єфремова О.С. Державна підтримка конкурентоспроможного малого підприємства в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019 № 9 С. 57-64.
8. Дергачова В.В., Колешня Я.О. Державна підтримка малого та середнього бізнесу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018 Випуск 20 Частина 1 С. 130-133.
9. Програма розвитку малого і середнього підприємництва на 2023-2024 роки. Затверджена рішенням Тернопільської міської ради №8/п21/23 від 19 грудня 2022 р. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii/64558.html>. (дата звернення: 3.10.2023).

10. Програма розвитку малого і середнього підприємництва Хмельницької області на 2021-2023 роки. Затверджена Рішенням обласної ради від 8 квітня 2021 року № 37-4/2021. URL: https://docs.yandex.ru/docs/view?url=ya-browser%3A%2F%2F4DT1uXEPRrJRXIUfoewruEhi4Bq8rFs4UIwZGxrrNxKHFUH001JLtbMcNCJ5aGEphR8iRmPoizGL_pEBW6-9nx9UQVIcXZkzV99ytizrL3_OxzspgL7CzCSbi8RG55iYWo6tZc-131BJGtEfcg2Zmw%3D%3D%3Fsign%3DRJQzFGG74Wzwd1LNMPED94W2SE15K98PDbP-5WlrjTw%3D&name=Програма-ПМСП-на-2021-2023.docx&nosw=1 (дата звернення: 3.10.2023).

11. Програма релокації підприємств. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv> (дата звернення: 3.10.2023).

